

a myšlienkového pokroku. Vo svojich úvahách o rozličných aspektoch problematiky pokroku akademik Sirácky rozoberá faktory a trendy procesov, ktoré „tvoria základ i nadstavbu nosných pilierov spoločenského a myšlienkového pokroku našej spoločnosti. V takejto analýze a syntéze je súčasne vyslovená aj reálna prognóza, spočívajúca na objektívnych zákonoch socializmu.“ (s. 210)

Po prečítaní knihy nadobudne čitateľ pocit, že hlavným zámerom — alebo jedným z hlavných zámerov — autora bolo poukázať na dôležitosť problémov, ktoré sa týkajú budúcnosti ľudstva. Aj keď sa A. Sirácky zaoberá vyslovene futurologickou problematikou len okrajovo, azda z každej kapitoly knihy vyčnieva otáznik budúcnosti. Autor chápe všetky javy, o ktorých píše, historicky, v dejinnej perspektíve. Či už ide o otázky budúcnosti filozfie, o jej vývinové perspektívy alebo o otázky dejín ľudstva, ktoré stojí „na križovatke existencie (a života na Zemi)“. (s. 140)

Predstava budúcnosti — a najmä úsilie o pozitívne vyriešenie všetkých životne dôležitých problémov, pred ktorými ľudstvo stojí — ovplyvňuje takmer všetky autorove úvahy. „Budúcnosť je pred nami otvorená ako di-

menzia času a priestoru“, píše A. Sirácky, „a je potrebná veľká dávka nielen znalostí (podľa možnosti exaktných), ale možno ešte väčšie schopnosti fantázie, predstavivosti, imaginácie, ako aj darov prognostiky a extrapolácie, aby sme mohli aspoň približne vyhmatať obraz budúcich vecí, javov, veľkých peripetií spoločenských i myšlienkových objavov.“ (s. 101)

Úvahy tohto typu dokážu v čitateľovi prebudiť nielen záujem o prognostickú problematiku, ale predovšetkým dokážu vyprovokovať pocity zodpovednosti za charakter zmien, ktoré nás v budúcnosti očakávajú. V tomto zmysle má Siráckeho kniha aj nezanedbateľný výchovný rozmer, umocnený navyše sviežim štýlom a presvedčivou argumentáciou. Je to kniha, ktorá sa zrodila z poznania, že budúcnosť sa rodí v lone prítomnosti a že prítomné spoločenské pohyby ju môžu zásadne ovplyvniť. K tomuto poznaniu pristúpil A. Sirácky ako vedec-filozof, ktorý chápe, že „svoje plné rozvinutie a kvalitu dosiahne humanizmus až po celosvetovom víťazstve komunizmu, čo si vyžaduje dlhé historické epochy a etapy ťažkých zápasov robotníckej triedy a pracujúcich celého sveta“. (s. 163)

Dalimír Hajko

UVEDOMELÉ KONANIE A ROZVOJ OSOBNOSTI

D. A. KIKNADZE: Sistema faktorov dejstvija i razvitiija ličnosti (Systém faktorov konania a rozvoja osobnosti). Sabčota Sakartvelo, Tbilisi 1982, s. 227.

Autor, gruzínsky filozof D. A. Kiknadze, sa už dlhší čas venuje otázkam mechanizmov, ktoré formujú ľudské konanie a správanie. V prvej svojej monografii skúmal spojenie medzi potrebami, správaním a výchovou (*Potrebnosti, povedenie, vospitanije*. Moskva 1968) a v nadväznosti na ňu sa

zaoberal ľudským konaním (Tbilisi 1971, v gruzínskom jazyku). Mechanizmus konania interpretoval autor spočiatku ako refaz: prostredie — potreba — uvedomenie — motivácia — rozhodnutie — zameranosť — konanie. Recenzovaná publikácia predstavuje dopracovanie uvedenej koncep-

cie o psychologické faktory, čo sa prejavuje v podnetnom rozlišovaní medzi ideálnym konaním, ktoré sa realizuje po prvý raz a opakovaným konaním, keď sú už motivačné mechanizmy fixované.

Prvé konanie, stimulované novými potrebami alebo okolnosťami, je kľúčom k pochopeniu zložitého konania, správania, činnosti a rozvoja osobnosti. Práve v prvom konaní sa menia a vyvíjajú fyzické a duševné schopnosti, a tým, ako dokázali K. Marx a F. Engels, sa mení a vyvíja tiež subjekt konania. Praktické konanie je realizáciou toho, čo si človek vytýčil v podobe cieľa a prijateľného rozhodnutia v procese ideálneho konania. Systém faktorov konania sa zjednodušuje pri mnohonásobnom opakovaní za rovnakých okolností, keď potreba priamo prechádza do praktického konania, zdanlivo bez motivácie, keďže toto konanie sa stalo návykom. Dokonca aj subjekt, ktorý opakoval konanie, je iným subjektom. Preto D. A. Kiknadze pristupuje k ľudskému konaniu z aspektu špecifického prejavu jedinečného, zvláštného a všeobecného, a tým reflektuje dialektiku ľudskej aktivity.

Marxistickí psychológovia uznávajú, že potreba tvorí vnútorný základ aktivity živého organizmu v rámci impulzívneho konania, avšak protirečivé interpretácie vyvoláva vôľový akt. Autor opodstatnene upozorňuje na materialistické hľadisko, ktoré predpokladá vymedziť konanie, t. j. konkrétne akty správania ako vychádzajúce z určitých potrieb a nie z ideálnych motívov. Faktory, determinujúce ľudské konanie, sú objektívne (prostredie) a subjektívne — potreby a na ich základe vznikajúce záujmy, želania, túžby, ciele, emócie, motívy, zameranosť atď. Využívanie pracovných nástrojov, reč a myslenie vznikli pod vplyvom potrieb, lebo bez potrieb ne-

dochádza k výmene látok a ani k životu. Primárnou ľudskou potrebou nie je jednoducho potreba existovať, ale ľudsky existovať, t. j. naplňovať spoločenské funkcie. Navyše potreby zjednocujú ľudí do kolektívov a spoločností. Rozvoj schopností a potrieb v zmysle ľudských vzťahov je indikátorom stupňa rozvoja človeka. (s. 35)

Tu i na niektorých ďalších miestach možno Kiknadzemu vytknúť určité pojmové nepresnosti. Niekedy zamieňa osobnosť a človeka, resp. individuum a osobnosť, tieto uvádza ako „psychofyzickú totalitu“. Pritom však v predposlednej kapitole správne píše o „systéme vlastností osobnosti“. (s. 162)

Úvahy o potrebách slúžia k objasneniu pojmu „vedomelosť“. Termínom „vedomie“ označujeme všetky výsledky myslenia, kým vedomelosť vyjadruje subjektovo-objektový vzťah a hodnotenie reality vrátane vnútorného postoja k životu na základe poznania, skúseností a praxe. Záujem definoval autor ako orientáciu subjektu na uspokojenie potreby. Po dlhotrvajúcej diskusii sa tohto chápania dnes pridŕža väčšina sovietskych filozofov. Nesporným kladom daného prístupu je možnosť skúmať vzťah všeobecného záujmu [Kiknadze ho chápe ako zložku sociálneho prostredia] a osobného záujmu. Ide o to, že len spoločenský záujem, ktorý sa stal osobným záujmom, sa môže stať osobným konaním, t. j. pôsobiť nielen objektívne, lež subjektívne. V podmienkach budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti je tento poznatok dôležitý, lebo nie všetci jednotlivci automaticky uznávajú spoločenský záujem za vlastný. Mimo subjektu existujú len objektívne spoločenské zákonitosti, podmienky uspokojovania potrieb, ktorých poznanie a využívanie je predmetom záujmu. Tým Kiknadze zdôvodňuje, že subjektívny záujem nemôže existovať objektívne

pre sám subjekt, hoci kolektívne, triedne a skupinové záujmy vo vzťahu k jednotlivcovi vystupujú objektívne. Značný praktický význam má aj diferenciácia medzi cieľom ideálneho konania (prijatím rozhodnutia) a cieľom praktického konania, ktorý si subjekt vytýčuje až vtedy, keď má podmienky na jeho realizáciu. Škoda len, že v tejto súvislosti gruzínsky filozof nevenoval pozornosť procesu rozhodovania, ktoré tvorí most medzi poznaním a hodnotením, pričom celú túto zložitú problematiku analyzoval výlučne na úrovni zameranosti a cieľa ideálneho konania [Kant, Hegel].

Kiknadzeho kniha prekračuje svojou interdisciplinárnosťou rámec historického materializmu. Prekonáva rámec psychológie, ktorá skúma potreby a schopnosti ako dve od seba nezávislé vlastnosti individua. Schopnosti a potreby sa nachádzajú v dialektickej jednote, sú to biosociálne kategórie, ktoré majú prírodno-historický charakter. Súhrn schopností vyjadruje obsah kategórie osobnosti. (s. 84) Sociálna revolúcia potom reprezentuje zásadný zlom v spôsobe uspokojovania potrieb. Autor sa zaoberá genézou potrieb a schopností v etape rozvinutého socializmu a vyjadruje sa aj k aktuálnemu problému rozumných a konštruktívnych potrieb.

Z hľadiska novosti poznatkov má vedeckú hodnotu predovšetkým tretia kapitola o motivácii konania, ktorá je prepracovaným výsledkom Kiknadzeho dlhoročného skúmania. Základ formovania osobnosti tvorí utváranie systému presvedčení, pričom presvedčenie reprezentuje most medzi poznatkami a praktickým konaním, nevyhnutnú zložku praktického ľudského konania. Mechanizmus výchovy sa javí ako premena poznatkov na presvedčenie a presvedčenia na vzťahy, keďže fundamentom svetonázoru je reálny systém presvedčení. Veľmi

zaujímavé sú autorove úvahy o povinnosti, typológia motívov (jedinečné, zvláštne a všeobecné), resp. vzťah motívu a cieľa, prípadne motívu a afektu, keď sa v psychológii niekedy problémom simplifikuje. Aj pri afekte treba brať do úvahy subjektívne faktory motivácie.

Svoje teoretické vývody D. A. Kiknadze v poslednej kapitole aplikoval na také významné faktory konania a rozvoja osobnosti, ako sú ideologická a politicko-výchovná práca. Možno diskutovať o tvrdení, že výchova nemá nadstavbový charakter, keďže jej obsah determinuje základňa. (s. 194) Podľa nášho názoru ide o sociálny fenomén, ktorý je sprostredkovaný nadstavbou a vedomím. Autor má pravdu v tom, že ideológia a politika sú nadstavbové fenomény, a keď sa premenia na materiálnu silu tým, že ovládnu masu, aktívne pôsobia na ďalšie upevnenie základne, ktorá ich zrodila. Hlboko vedecky autor zdôvodnil, že skutočná efektívnosť ideovo-výchovnej práce sa dosahuje až vtedy, keď sa objektívna nevyhnutnosť stáva predmetom osobného záujmu a príslušné konanie subjektívnou nevyhnutnosťou. Treba teda rozlišovať medzi presvedčením o správnosti teórie a osobného praktického konania, ktoré je determinované danou teóriou. Z toho vyplýva, že spoločenská aktivita a rozvoj osobnosti sa zakladá na premene spoločenských záujmov i potrieb na osobné.

Problematika, ktorú rieši D. A. Kiknadze na vysokej teoretickej úrovni, nie je u nás dostatočne rozpracovaná, čo má negatívny praktický dosah na zvyšovanie kvality a efektívnosti ideovej výchovy. Publikácia je určená nielen odborníkom-filozofom, ale pracovníkom v oblasti všetkých humanitných vied. Jej slovenský preklad by nielen pokryl určité biele miesta v teórii, ale prispel aj k sti-

mulácii ďalšieho výskumu nosnej úlohy štátneho plánu — formovania harmonicky rozvinutej osobnosti v pod-

mienkach budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Ladislav Hohoš

SOUČASNÁ VĚDA A METODY VĚDECKÉHO POZNÁNÍ

S. A. LEBEDĚV: Indukcija kak metod naučnogo poznanija. Izdatel'stvo MGU, Moskva 1980, 192 s.

V podmínkách současné vědeckotechnické revoluce se pozornost vědců stále více soustřeďuje na zkoumání charakteru vědeckého poznání, metod získání nových vědeckých poznatků, vzájemného vztahu mezi empirickým a teoretickým stupněm poznání, kritérií vědeckosti teorií, způsobů jejich verifikace atd. V posledních letech vzrůstá počet marxistických výzkumů této problematiky. Na materiálech současné vědy jsou konkretizovány fundamentální teze dialektickomaterialistické teorie poznání, jejich pojetí se dále prohlubuje, vychází najevo jejich nové souvislosti s dialektikou současného vědeckého poznání. Je zcela zřejmé, že hodnota takového druhu výzkumů spočívá především v pozitivním rozpracování problémů z pozic marxisticko-leninské teorie poznání. Zároveň si však nelze nevšimnout důležité ideologické funkce těchto prací v podmínkách zostřené ideologické boja dvou světových soustav. Jak nejednou zdůrazňoval V. I. Lenin, filozofická analýza gnozeologických základů současného idealismu musí být výchozím a vedoucím principem kritiky buržoazní ideologie vůbec. V tom vidíme nespornou aktuálnost recenzované práce.

Jako objekt svého zkoumání si S. A. Lebeděv vybral indukci — jednu z metod vědeckého poznání. Pod indukcí se v daném případě rozumí způsob pohybu myšlení od zkušenostních faktů k formulování vědeckých zá-

konů, „vývody ze zkušenosti“, „zobecnění zkušenostních faktů“. Už samotný výběr tématu monografického zkoumání je významnou událostí, neboť se jedná o jednu z prvních monografií v marxistické literatuře, která je cele věnována problematice indukce.

Kolem problému indukce jako metody vědeckého poznání probíhal v celých dějinách filozofie ostrý boj spojený jak s určením místa indukce v systému ostatních metod poznání, tak i s vymezením hranic její použitelnosti a heuristických možností. V posledních desetiletích věnovala velkou pozornost indukci novopozitivisticky orientovaná filozofie, zvláště pak tzv. „postpozitivismus“.

Jedním ze základních úkolů recenzované práce je zachycení objektivní logiky vývoje problému indukce — co vyžaduje historický přístup k řešení dané otázky. Hlavním cílem recenzované monografie je vypracování z pozic dialektickomaterialistické metodologie teoretického řešení, otázky o místě indukce ve vědeckém poznání, kritická analýza na tomto základě buržoazních metodologických koncepcí (s. 10). Vycházejí z těchto úkolů a cílů, autor odpovídajícím způsobem buduje strukturu své práce, jež zahrnuje úvod a čtyři kapitoly; připojeny jsou ještě poznámky a bibliografie.

V první kapitole jsou proanalyzovány názory na indukci antických filozofů — především Sokrata, Platóna